

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2020.12-3.16>

Кудрявцев Є.В.

*аспірант кафедри адміністративного та кримінального права
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОЧИНСТВА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ США ТА МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВОСУДДЯ

Постановка проблеми. В сучасних реаліях активізації судово-правової реформи важливо забезпечити доктринальну виваженість реформаторських проєктів, чому може сприяти врахування досвіду судочинства США та інших країн, врахування новітніх міжнародних правових актів та прецедентного права судової влади України.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми показує, що в з забезпеченні справедливого судочинства виникає потреба як в більш широкому застосуванні методів порівняльного дослідження, системного аналізу доктринальних джерел та прецедентної судової практики.

Даній проблематиці в різних її аспектах приділяли певну увагу А. Бущенко, Ю. М. Дроздов, В. А. Завгородній, В. І. Завидняк, О. Ю. Кайдаш, О. В. Капліна, О. В. Коротюк, В. Я. Корсун, О. В. Кресін, Г. Р. Крет, Д. В. Кухнюк, В. В. Луцик, М. Н. Марченко, С. П. Погребняк, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, В. А. Савченко, Т. В. Садова, О. В. Сачко, Г. К. Тертятник, В. М. Тертишник, О. О. Торбас, Л. Д. Удалова, Т. І. Фулей, В. М. Щерба, О. О. Юхно та інші вчені-юристи [7-28].

Між тим, як і раніше, залишаються не повною мірою вирішеними питання гармонізації українського кримінально-процесуального законодавства з міжнародними правовими актами, врахування досвіду судочинства США та інших країн, застосуванням правових позицій Європейського суду з прав людини та прецедентної практики Верховного Суду України у кримінальних провадженнях. Потре-

бують аналізу положення Національної стратегії прав людини, [4] та Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки, [5] новації щодо впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, [6] та інші новітні джерела права.

Мета статті – визначення основних алгоритмів подальшого зміцнення гарантій незалежності, об'єктивності та неупередженості суду, удосконалення процесуальної форми кримінального судочинства для забезпечення його справедливості.

Виклад основного матеріалу

Сучасна система кримінального судочинства України – це складна, багатопланова інтегративна система правничої діяльності, яка ґрунтується на конституції України, має здійснюватися в порядку передбаченому законом та з урахуванням сукупності прецедентного права, орієнтуватись на забезпечення справедливого правосуддя. .

Справедливість є основною цивілізаційною цінністю та правничим ідеалом судочинства сучасної правової держави, важливим орієнтиром державотворення на різних історичних етапах розвитку суспільства. Відомі римські афоризми проголошують: «*lex iniusta non est lex*» (несправедливий закон не є законом), «*justitia in suo cuique tribuendo cernitur*» (справедливість полягає у відплаті кожному по його заслугам).

У кримінальному процесуальному законодавстві справедливість уживається в таких контекстних значеннях: як мораль-

но-етична вимога до характеристики особи, як вимога матеріального права (справедливість покарання, що призначається судом), як вимога до процесуальної форми (дотримання справедливої процедури проведення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень) [7, с. 35].

Справедливість є метою правосуддя в матеріально-правовому аспекті, а забезпечення справедливого судочинства – одним з найбільш важливих принципів кримінального процесу та діяльності судової влади і правоохоронних органів в сфері кримінальних проваджень.

Реалізація принципу справедливості полягає в обов'язку правоохоронних органів установити об'єктивну істину у справі, забезпечити законні права та інтереси учасників процесу, дотримуватись принципу презумпції невинуватості, правильно кваліфікувати дії обвинуваченого, не допускаючи упередженого, необ'єктивного підходу до розв'язання справи, забезпечити учасникам процесу рівні можливості в дослідженні доказів і захисті своїх прав, неухильно додержуватись закону, щоб кожний, хто вчинив злочин, був підданий покаранню, відповідному до його діяння, і жоден невинуватий не був притягнутий до відповідальності [20, с. 32].

В забезпеченні справедливого правосуддя важливо досягти виконання двоєдиної задачі – «встановити істину у справі, дотримуючись прав і свобод людини, що може бути кваліфікуватись як ефективне і справедливе вирішення правових спорів на засадах верховенства права. В пошуках вирішення цієї проблеми важливо врахувати досвід інших країн та сучасну прецедентну судову практику, проаналізувати сучасні доктринальні джерела інформації.

Національна стратегія прав людини, визнаючи пріоритетом забезпечення права на справедливий суд, формулює такі основні завдання, спрямовані на досягнення такої цілі: забезпечити доступність судового процесу; забезпечити незалежність та безсторон-

ність суду відповідно до міжнародних, у тому числі європейських, стандартів, практики Європейського суду; забезпечити здійснення ефективного судочинства у розумні строки; підвищити доступність безоплатної правової допомоги; запровадити доступну та ефективну систему альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації [4].

До основних правничих проблемами правосуддя, як зазначається в Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, [5] окрім організаційних та матеріально-фінансових проблем, відносяться: недосконалість правових механізмів забезпечення доступу до правосуддя; незавершеність реформи органів прокуратури, неналежне законодавче врегулювання механізмів реалізації прокурорами їх конституційних повноважень; функціональна недосконалість системи адвокатури, складність порядку доступу до адвокатської діяльності, недостатня ефективність механізмів захисту прав адвокатів; неефективність механізмів судового контролю за виконанням судових рішень; відсутність дієвих механізмів альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів; неефективність процесуальних механізмів касаційного оскарження та формування єдиної судової практики в застосуванні закону судами України.

Покращення доступу до правосуддя та ефективності судочинства за приписами Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки потребує зокрема: зміцнення незалежності судової влади та підзвітності суспільству; посилення функціональної та процесуальної спроможності Верховного Суду з метою забезпечення єдності застосування норм матеріального та процесуального права судами різних юрисдикцій; вдосконалення інституту зразкової справи шляхом визначення особливостей виконання рішення Верховного Суду в цих справах та/або запровадження інституту модельного (пілотного) рішення Верховного Суду, яке ухвалюється Великою Палатою

Верховного Суду за зверненням касаційного суду у складі Верховного Суду; визначення процесуального механізму забезпечення Верховним Судом єдності судової практики у справах, які не підлягають касаційному оскарженню; визначення та деталізація процесуального порядку звернення Верховного Суду до Європейського суду з прав людини відповідно до Протоколу № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод із запитом щодо надання консультативних висновків з принципових питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених цією Конвенцією або протоколами до неї; удосконалення законодавства з метою запровадження дієвих механізмів запобігання зловживанню учасниками процесу своїми процесуальними правами, ефективних інструментів реагування на неналежну поведінку учасників судового процесу, що призводить до затягування розгляду справи; запровадження інституту суду присяжних, який вирішуватиме питання винуватості (вини) особи у вчиненні злочинів, за які законом передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі (як перший етап запровадження), віднесення в подальшому до повноважень суду присяжних вирішення питання винуватості (вини) особи у вчиненні злочинів, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад 10 років; встановлення процесуальних запобіжників безсторонності присяжних та запровадження перехідного періоду для впровадження цього інституту безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя.

В рамках даної роботи є сенс окреслити основні напрямки удосконалення юридичних механізмів забезпечення незалежності суддів та прокурорів, реалізації судового прецедентного права та розвитку процесуальної форми діяльності суду присяжних.

1. В забезпеченні незалежності суддів проблеми є ті, які залишились у спадщину від минулих років, а є й ті, які накопичуються рік від року.

Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII, Вища рада правосуддя, в аспектах питань забезпечення незалежності суддів від інших гілок влади та мінімізації політичного впливу, вносить подання про призначення судді на посаду; ухвалює рішення про звільнення судді з посади тощо. Це важливі повноваження.

При формуванні суддівського корпусу важливо досягти розмежування гілок влади, мінімізації можливого впливу на судову владу з боку інших гілок влади. Відповідно до оновленої редакції ст. 131 Конституції України Вища рада правосуддя складається із двадцяти одного члена, з яких десятьох обирає з'їзд суддів України з-поміж суддів чи суддів у відставці, двох призначає Президент України, двох обирає Верховна Рада України, двох – з'їзд адвокатів України, двох – Всеукраїнська конференція прокурорів, двох – з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Думається, що за такої моделі зберігаються механізми можливого впливу як законодавчого органу так і виконавчої влади на формування суддівського корпусу. Між тим, як зазначається в рішенні Конституційного Суду України у справі № 2-249/2019(5581/19 від 16 грудня 2019 року № 7-в/2019), що поділ влади є основним засобом та неодмінною умовою запобігання концентрації влади, а отже, є інструментом проти зловживань нею задля адекватної реалізації прав і свобод людини і громадянина. Таким чином, поділ влади є гарантією прав і свобод людини і громадянина.

На думку В.М. Тертишника, перехід на обрання суддів всенародним голосуванням може стати більш доцільним в сенсі реалізації принципу розподілу влади та забезпечення незалежності суддів [20, с. 30]. На наш погляд, в реалізації такого підходу можливо на законодавчому рівні доцільно закріпити принцип виборності суддів безпосередньо вищою судовою інстанцією – суддів Верховного Суду, а в розвиток зміцнення принципу розподілу

влади, запровадити правило, що саме такий всенародно обраний Верховний Суд буде обирати половину членів Вищої ради правосуддя. Відповідно до компетенції такої Вищої ради правосуддя можна буде віднести формування місцевих судів. Строки повноважень обраних суддів Верховного суду при цьому на мають співпадати ні з строками повноважень Вищої ради правосуддя ні зі строками повноважень законодавчого органу.

2. В частині 1 статті 36 Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій та статус суддів» зазначається, що «Верховний Суд забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом».

Будь-яка уніфікація судової практики, – зазначає О. О. Торбас, – має велике значення при застосуванні розсуду в кримінальному процесі, адже таким чином уповноважені суди встановлюють найбільш типові правила відповідних нормативних положень, які значно покращують процес правозастосування [23, с. 82].

Рефлексія історичного розвитку кримінально-процесуального законодавства та досвіду США у використанні судового прецеденту як одного із джерел права показує, що, прецедентне право, незважаючи на те, що формується високо кваліфікованими фахівцями справи (юристами з суддівським досвідом роботи) та є більш мобільним, гнучким і динамічним засобом розв'язання практичних проблем правосуддя, не завжди забезпечує ефективність правосуддя, адже є другорядним джерелом правових норм і в порівнянні з законом має меншу юридичну силу, уступає законодавчим нормам в структурованості, системності та стабільності.

Разом з тим, недоліки в діяльності законодавчої влади обумовлюють зростання ролі прецедентного права в забезпеченні ефективного правосуддя.

«Правові висновки та прецедентна практика Верховного Суду, маючи предметом свого аналізу прогалини в законодавстві та недо-

статню юридичну визначеність певних норм і інститутів, – слушно зазначає В. М. Тертишник, – є дієвим, динамічним та гнучким механізмом забезпечення єдності та сталості судової практики, відповідності її Конституції України, міжнародним правовим актам, а також рішенням Європейського Суду з прав людини та законів України, приведенням до європейських стандартів правосуддя реалій сучасного національного правового поля. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини та вищого судового органу нашої держави, будучи досить мобільною формою розв'язання процесуальних колізій та прогалин в праві, сприяє становленню добротної інтегративної системи ефективного прецедентного права, а відтак на цій основі з урахуванням конституційних принципів правосуддя в правовій державі має без зволікань реалізовуватись для удосконалення національної системи процесуального законодавства» [19, с. 23-24].

Підтримуючи дану слушну думку, маємо помислити над тим, як швидко прецедентне право інтегрувати в законодавчі норми, надаючи їм більшої юридичної сили. Думається що питання певною мірою полягає в наданні та більш ефективній реалізації права законодавчої ініціативи Верховним судом. Буде доречним запровадити правило, що на основі узагальнення судової практики та винесених правових рішень і судових прецедентів Верховний Суд держави має щорічно (протягом місяця наступного року), або в терміновому екстраординарному порядку подавати до законодавчого органу законодавчі пропозиції щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства, а законодавчий орган має розглядати такі проекти як невідкладні.

3. Суд присяжних є унікальним надбанням цивілізації та застосовується в багатьох країнах. У Конституції США і в конституціях штатів закріплений інститут присяжних засідателів в якості однієї з гарантій додержання належної правової процедури. Цей інститут діє, якщо обвинувачений не визнав

свою вину у здійсненні злочину, і не вимагав, щоб суддя розглядав його справу одноосібно, судовий розгляд повинен відбуватися з участю співгромадяни обвинуваченого, які могли б безсторонньо вирішити питання про його винуватість чи невинність. Згідно поправки № VI, у всіх випадках карного переслідування звинувачений має право на швидкий і прилюдний суд присяжних того штату і округу, де скоєно злочин.

Особливість правового порядку судочинства США полягає в певному посиленому засобу регулювання судових процедур, зокрема Конгрес США видав закони 1933, 1941 і 1942 років про те, що Верховному суду США надано право видавати правила, що регулюють питання кримінального судочинства. Нещодавно був оприлюднений новий варіант цього акту під назвою «Федеральні правила кримінального судочинства від 16 грудня 2016 року. Разом з тим штати мають власні кримінальні та процесуальні закони, на підставі яких здійснюється правосуддя. В США запроваджена і діє класична модель суду присяжних, де журі присяжних має складатися з дванадцяти осіб. Присяжним не повинні бути знайомі до процесу матеріали справи. Він має бути неупередженим, не мати конфлікту інтересів. До компетенції присяжних засідателів відноситься вирішення питання про винність або невинуватість підсудного, що здійснюється на підставі внутрішнього переконання, сформованого в результаті дослідження та оцінки доказів. Вердикт присяжних формує висновки колегії присяжних щодо питання вини підсудного, не повинен містити будь-які обґрунтування прийнятого присяжними рішення та має бути прийнятий одноголосно чи більшістю голосів. Професійний суддя може визнати вердикт невірним та призначити новий судовий розгляд. Така модель суду присяжних існувала на східних землях України за часів дії на відповідній території Статуту кримінального судочинства 1864 року.

Правники України приклали немало зусиль для реалізації конституційної норми про

те, що в Україні діє суд присяжних. Між тим, модель суду присяжних запроваджена невдала. У ч. 3 ст. 31 КПК України передбачено, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за які передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, здійснюється за клопотанням обвинуваченого – «судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних». Тобто класичної моделі суду присяжних, за якої присяжні мають самостійно виносити вердикт щодо винуватості чи невинуватості підсудного, запроваджено не було.

Запроваджена в новому КПК України глава, що мала б регламентувати діяльність суду присяжних, м'яко кажучи, не витримує жодної критики. Ніякого самостійного рішення (вердикту) присяжні, за такої концепції, не приймають, а, отже, – практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення. Пропонуючи ж їм спільно із суддями вирішувати всі питання судочинства, законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і суддів-професіоналів, які, за таких умов, свої помилки і зловживання можуть «списувати» на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати ширмою для судового безглуздя. [20, с. 788].

З моменту прийнятті чинної Конституції України найбільш принципову позицію щодо необхідності суду присяжних та його моделі займав і займає В. М. Тертишник, який сформував та в серії наукових статей та інших видань подав концептуальні модельні норми щодо діяльності суду присяжних та винесенні присяжними вердикту. Ці пропозиції досі актуальні та викладені в його одній з останніх робіт. [20, с. 790-792]. Згодом ідею суду присяжних підтримало багато інших науковців. [21, 25, 27].

Але на перших роках незалежності України ідея суду присяжних важко сприймалась серед практичних працівників, особливо серед суддів та адвокатів, і мала лише поодинокі підтримку серед науковців.

Як відмічає Є. А. Чорнобай адвокати виступають проти суду присяжних тому, що «домовитися» про позитивний розгляд справи із колегією присяжних фактично не реально, у той самий час, як із тим чи іншим суддею цей шлях розв'язання проблеми є давно налагодженим. Разом з тим, коли державний обвинувач чи адвокат виступають перед суддею та ще кількома учасниками процесу, то їхня профнепридатність мало проявляється. А коли доводиться проголошувати промову перед колегією присяжних, а як наслідок і перед більшою глядацькою аудиторією (розгляд справи судом присяжних завжди має громадський резонанс), то можлива фахова ущербність юриста постає в усій красі. Суспільна думка – це велика сила, яка здатна автоматично виключити правника із юридичного співтовариства. Це, у свою чергу, призведе до загострення конкуренції, яка є рушійною силою у напрямі розвитку та самовдосконалення, і як наслідок, – професійний рівень вітчизняних правознавців стане значно вищим. Справа полягає в тому, що в суді присяжних створені найкращі умови для виявлення помилок та зловживань слідства [25, с. 95].

Сьогодні в Українській правничій науці домінує позиція запровадження класичної моделі суду присяжних з урахуванням досвіду США, Франції та інших європейських країн.

О. О. Юхно та В. М. Щерба в своїй монографічній роботі виклали оригінальний, розроблений ними проєкт Закону України «Про статус присяжного». За їх визначенням суд присяжних – суд у складі у складі трьох професійних суддів та одинадцяти присяжних, які здійснюють правосуддя в суді першої інстанції за клопотанням обвинуваченого щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі. [27, с. 265-272].

В такому доктринально важливому документі як «Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки» підкреслюється нагальна необхідність «запровадження інституту суду присяжних, який вирішуватиме питання ви-

нуватості (вини) особи у вчиненні злочинів, за які законом передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі (як перший етап запровадження), а також віднесення в подальшому до повноважень суду присяжних вирішення питання винуватості (вини) особи у вчиненні злочинів, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад 10 років; встановлення процесуальних запобіжників безсторонності присяжних та запровадження перехідного періоду для впровадження цього інституту безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя». (п. 4.1.4 Стратегії)

Верховна Рада України розглядає декілька проєктів законів України щодо запровадження такої моделі забезпечення участі присяжних у здійсненні правосуддя». Розглядається пропозиція щодо здійснюється правосуддя судом присяжних у складі *одного судді та семи присяжних*. Запровадження такого підходу буде в більшій мірі відповідати позитивному досвіду США, Франції та інших країн щодо процедури діяльності суду присяжних, зміцнювати гарантії правосуддя в Україні.

Висновки.

Для забезпечення незалежності суддів на законодавчому рівні доцільно закріпити принцип виборності народом України суддів Верховного Суду, а з урахуванням цього запровадити правило, що саме такий всенародно обраний Верховний Суд буде обирати половину членів Вищої ради правосуддя. Відповідно до компетенції таким чином сформованої Вищої ради правосуддя можна буде віднести формування місцевих судів.

В сучасних реаліях судово-правової реформи прецедентна практика ЄСПЛ та Верховного Суду України, стаючи частиною системи процесуального права, потребує закріплення на законодавчому рівні правила, що на основі узагальнення судової практики та винесених правових рішень і судових прецедентів Верховний Суд держави має щорічно (протягом місяця наступного року), або в терміновому екстраординарному порядку по-

давати до законодавчого органу законодавчі пропозиції щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства, а законодавчий орган має розглядати такі проекти як невідкладні.

Підвищенню ефективності правосуддя буде сприяти запровадження моделі діяльності суду присяжних у складі одного судді та

семи присяжних, до компетенції якого закон має віднести винесення присяжними самостійного вердикту.

Перспективи подальшого розгляду проблеми вбачаються в порівняльно-правовому аналізі гарантій забезпечення верховенства права на прикладі практики застосування норм КПК України та законодавства США.

Анотація

У статті розкриті доктринальні проблеми забезпечення незалежності суддів та визначені основні алгоритми подальшого реформування кримінально-процесуального права.

Пропонується, що для забезпечення незалежності суддів на законодавчому рівні доцільно закріпити принцип виборності народом України суддів Верховного Суду, а з урахуванням цього запровадити правило, що саме такий всенародно обраний Верховний Суд буде обирати половину членів Вищої ради правосуддя. Відповідно до компетенції таким чином сформованої Вищої ради правосуддя можна буде віднести формування місцевих судів.

Для гармонізації законотворчого процесу і реалізації прецедентної судової практики, пропонується закріпити законодавчу норму, що на основі узагальнення судової практики та винесених правових рішень і судових прецедентів Верховний Суд держави має щорічно (протягом місяця наступного року), або в терміновому екстраординарному порядку подавати до законодавчого органу законодавчі пропозиції щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства, а законодавчий орган має розглядати такі проекти як невідкладні.

Розкриваються проблеми удосконалення правового інституту, доктрини та процесуальної моделі діяльності суду присяжних.

Обґрунтовується, що підвищенню ефективності правосуддя буде сприяти запровадження моделі діяльності суду присяжних у складі одного судді та семи присяжних, до компетенції якого закон має віднести винесення присяжними самостійного вердикту.

До особливостей класичної моделі суду присяжних відноситься те, що в такому судочинстві відокремлюється питання про винність від питання про покарання. Реалізація такої моделі в певній мірі сприяє зміцненню принцип неупередженості і незалежності суду та зменшує ризик судових помилок.

Ключові слова: гарантії незалежності суду, судовий прецедент, суд присяжних, судова процедура, вердикт, правосуддя.

Kudryavtsev E.V. Modern problems of ensuring a fair trial in criminal proceedings, taking into account the experience of the United States and international standards of justice

The article explains the doctrinal problems of ensuring the independence of judges and identifies the main algorithms for further reform of criminal procedure law.

It is proposed that in order to ensure the independence of judges at the legislative level, it is advisable to consolidate the principle of electability by the people of Ukraine of judges of the Supreme Court, and in view of this, to introduce a rule that such a popularly elected Supreme Court will elect half of the members of the High Council of Justice. In accordance with the competence of the thus formed High Council of Justice, the formation of local courts can be attributed.

In order to harmonize the legislative process and implement case-law, it is proposed to consolidate the legislative norm that, on the basis of generalization of judicial practice and rulings and court pre-

edents, the Supreme Court of the state has to submit legislative proposals to the legislature annually (within a month next year), or urgently submit legislative proposals to the legislature to improve criminal procedural legislation, and the legislature should consider such draft law. and as urgent.

The problems of improving the legal institution, doctrine and procedural model of jury activity are revealed. It is substantiated that improving the effectiveness of justice will contribute to the introduction of a model of jury activity consisting of one judge and seven jurors, the competence of which the law should include the jury's independent verdict.

The peculiarities of the classic model of jury trial include the fact that in such a legal proceedings the issue of guilt is separated from the issue of punishment. The implementation of such a model to some extent contributes to strengthening the principle of impartiality and independence of the court and reduces the risk of judicial errors.

Key words: guarantees of independence of the court, judicial precedent, jury trial, judicial procedure, verdict, justice.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 {Зі змінами, внесеними згідно із Законами України} URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> Про судоустрій і статус суддів : Закон України : від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. Із змінами і доповненнями – URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Офіційний вісник України. 2016. № 56. Ст. 1935. Із змінами і доповненнями – URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
4. Національна стратегія прав людини. Затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
5. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки. Затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021.
6. Закон України від 27 квітня 2021 року № 1416-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». *Голос України* від 25.05.2021. № 95 ; Закон України від 1 червня 2021 року № 1498-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування». *Голос України* від 15.06.2021. № 111.
7. Бойко О. Справедливість як категорія кримінального процесуального права. *Юридичний вісник*. 2029. №2. С. 31-37.
8. Верховный суд США: равное правосудие по закону. Судьи, их решения и судебное производство. Государственный департамент США. Бюро международных информационных программ. Washington, 32 с. URL: https://static.america.gov/uploads/sites/8/2016/04/1303_US
9. Завидняк В. І. Впровадження судового прецеденту у кримінальний процес України: монографія. Ірпінь: Ун-т ДФС України, 2019. 410 с.
10. Коваль М. В., Кайдаш О. Ю., Коваль А. М. Механізм забезпечення реалізації рішень Європейського суду з прав людини: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. 292 с.
11. Кононенко В., Чирва А. Презумпція невинуватості. Київ: Арт Економі, 2019. 576 с.

12. Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Київ, 2020. 452 с.
13. Кримінальний кодекс штату Арізона / переклад О. Д. Жмурко; В. С. Станіч / під ред. О. В. Коротюк. К.: ОВК, 2021. 644 с.
14. Кучинська О. П., Фулей Т. І., Бараннік Р. В. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини: монографія. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 227 с.
15. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні: монографія. Київ: Вид. «Паливода А.В.». 2019. 256 с.
16. Мірошніченко А. М. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів): наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 120 с.
17. Молдован А. В., Савченко В. А., Садова Т. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, США. Навчальний посібник. К.: Алерта, 2014. 334 с.
18. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 44.
19. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. 9-те вид., доповн. і перероб. Київ: Алерта, 2021. 458 с.
20. Тертишник В. М. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 17-те, доповн. і перероб. К.: Алерта, 2020. 1088 с.
21. Тетерятник Ганна. Уніфікація та диференціація процесуальної форми: синергетичний підхід. *In: Suprematia Dreptului*. 2017, nr. 1, pp. 136-142.
22. Ткаченко В.Д. Порівняльне правознавство/ [В.Д. Ткаченко, С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янов]. Х.: Право, 2003. 274 с.
23. Торбас О.О. Розсуд в кримінальному процесі України: теоретичне обґрунтування та практика реалізації: монографія. Одеса: Юридична література, 2020. 284 с.
24. Удалова Л. Д., Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ: Скіф, 2012. 168 с.
25. Чернобай Є. А. Суд присяжних в Україні: pro et contra. *Форум права*. 2013. № 1. С. 1160-1162. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_1_190.pdf.
26. Чумак К. Презумпція невинуватості у національному законодавстві і практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 177–183.
27. Щерба В. М., Юхно О. О. Кримінальне провадження в суді присяжних: монографія. / За заг. ред. О. О. Юхна. Харків: Панов, 2018. 274 с.
28. Щербанюк О. В. Самостійність і незалежність судової влади як умова конституційно-правового прогресу. Альманах права. *Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах*. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Випуск 7. С. 79-82.